

Ljubomir Ž. PETROVIĆ, *Jugoslovensko međuratno društvo u mreži vlasti*, Institut za savremenu istoriju, Beograd 2009., 267 str.

Ljubomir Ž. Petrović (1970.–2011.), prerano preminuli znanstvenik beogradskog Instituta za savremenu istoriju, istraživao je teme vezane uz povijest društva prve jugoslavenske države. Njegovi su radovi, nažalost, slabo poznati hrvatskoj znanstvenoj javnosti te na njegova istraživanja valja upozoriti jer nude nov i zanimljiv pogled na život u Kraljevini SHS/Jugoslaviji, posebno na status i probleme pojedinih društvenih skupina. Prije knjige *Jugoslovensko međuratno društvo u mreži vlasti* objavio je monografije *Jugoslovenska država i društvo u periodici 1920-1941.* (Beograd, 2000.) i *Nevidljivi geto, Invalidi u Kraljevini Jugoslaviji 1918-1941.* (Beograd, 2007.) te niz znanstvenih i stručnih radova.

U “Uvodnim napomenama” (str. 9.–25.) autor govori o predodžbama i definicijama represije uz zanimljive napomene o nastanku određenih represivnih mjera i kontinuitetu njihove primjene u različitim razdobljima prve jugoslavenske države te upozorenja da bi se kontinuitet primjene određenih mjera mogao pratiti i od prethodnog razdoblja (u Srbiji i Austro-Ugarskoj Monarhiji), kao i u kasnijem razdoblju druge jugoslavenske države. Prvo poglavlje nosi naslov “Pravna legitimizacija represivne moći u Kraljevini SHS” (str. 27.–96.), a govori o pogledima na potrebu i svrhu represivnih mjera među teoretičarima te o praktičnoj uporabi represivnih mjera i zlporabi moći od strane državnih vlasti.

U poglavljima koja slijede autor razmatra položaj pojedinih društvenih skupina koje su bile pod posebnim nadzorom vlasti te nadzor vlasti nad ćudoređem, političkim nazorima i verbalnim istupima. U poglavlju pod naslovom “Tehnologija nadzora nad strancima” (str. 97.–130.) razmatra razloge i način nadzora nad onim stranim državljanima koji su smatrani potencijalno opasnim za državnu sigurnost i/ili javno ćudoređe. Pod posebnim nadzorom državnih organa mogli su biti pojedinci, ali i cijele skupine osoba. Posebno je zanimljiv nadzor nad svim pripadnicima profesije slobodnih umjetnika, u što su bili uvršteni razni zabavljači, glumci, glazbenici, operni i operetni pjevači, kao i pjevači, plesači i zabavljači u noćnim lokalima. Razlozi za poseban nadzor nad cijelom profesijom ležali su u mogućnosti da među njima ima stranih agenata te u općenitoj predodžbi da se radi o osobama slabog morala, pri čemu se osobito slobodne umjetnice sumnjičilo za sklonost prikrivenoj prostituciji. Na razne mjere protiv stranih umjetnika poticali su i domaći umjetnici kako bi ograničili ili smanjili konkurenciju. No broj stranih umjetnika bio je, unatoč brojnim ograničenjima, velik tijekom cijelog međuratnog razdoblja. Pod nadzor su stavljane i osobe koje su dolazile iz zemalja za koje se smatralo da su neprijateljski raspoložene prema jugoslavenskoj državi i osobe koje su mogle širiti komunističke ili anarhističke ideje. Posebnu grupu nadziranih osoba činili su stranci koji su izbjegavali vojnu obvezu u svojoj zemlji i njima je u pravilu bila ograničena sloboda kretanja. Vrlo je zanimljiva autorova rekonstrukcija funkcioniranja obavještajnog lanca od lokalnih organa do državne razine.

“Anatomija sitnih nepokornosti” (str. 131.–172.) naslov je poglavlja u kojem su obrađeni slučajevi vrijeđanja i klevetanja države te vrijeđanja njezinih predstavnika, institucija i simbola, odnosno onog oblika prijestupa koji će poslije postati poznat pod nazivom verbalni delikt. Bio je to čest način otpora autoritetu države i javnih službenika i najjednostavniji izraz neslaganja s njihovim djelovanjem i postupcima. Pri optužbama

za razne vrste verbalnog delikta pod udar represije sustava lako su dolazili svi stanovnici, pa i oni koji se politikom nikad nisu bavili, a zakonski propisi bili su takvi da su vlastima davali mogućnost zlorabe moći. Strogost kazni za uvredu vladara, dinastije, pa i državnih službenika ukazuje na jaku represivnost državnih vlasti već od 1919., kada je važenje nekih odredbi Krivičnog zakona Kraljevine Srbije prošireno na cijeli teritorij nove jugoslavenske države. Za najteže oblike verbalnog delikta prema vladajućoj dinastiji bile su predviđene kazne do 10 godina robije, za lakše oblike uvrede vladara kazne od 1 do 5 godina, a za uvrede članova vladarske obitelji od 1 mjeseca do 2 godine. No te su kazne već u ustavnom razdoblju drastično povećavane. Prema zaključku autora, verbalni delikt bio je najrašireniji na području Bosne i Hercegovine, Hrvatske, Dalmacije i Vojvodine (str. 151., 243.-244.), iako ta tvrdnja nije potkrijepljena brojčanim pokazateljima. Primjeri iz terenskih izvještaja navedeni u ovom poglavlju vrlo su slikoviti i ukazuju na vrlo široke mogućnosti primjene takvih optužbi, ali i na različite zlorabe.

Prosvjetni radnici bili su pod stalnom strogom kontrolom prosvjetnih vlasti, a njihov rad na obrazovanju djece držao se manje važnim od zahtjeva da budu ključni činilac u širenju poželjnih ideoloških stavova i odgajanju mladih generacija u jugoslavenskom duhu te su u ovoj knjizi slikovito nazvani "Taoci politizovane profesije" (str. 173.-208.). Riječima autora knjige, "politički profil prosvjetnih radnika bio je pod kontrolom ministra prosvete i tokom parlamentarnog sistema 1918-1928. godine, ali je doba lične vladavine kralja Aleksandra I Karađorđevića pojačalo pritisak na ovu društvenu grupu do nivoa idealističko-populističkog imperativa" (str. 174.). Osim političkih nazora vlasti su nastojale kontrolirati i privatni život prosvjetnih radnika jer je ćudorednost bila dio slike o idealnom nastavniku koju su htjeli stvoriti. Uz pritisak državnih vlasti učitelji su se suočavali i s otporom stanovništva odredbama o obveznom obrazovanju u nerazvijenim sredinama, gdje nije bila rijetkost da ih stanovništvo lažno optuži za neki prijestup kako bi ih se riješili. Nepoćudne učitelje vlasti su mogle u svakom trenutku premjestiti u bilo koji dio države, prisilno umiroviti ili otpustiti.

Poglavlje "Otpornost društvenih predrasuda" (str. 209.-240.) na primjeru nastojanja države da društvu nametne pomak u prihvaćanju invalida i promijeni njihov marginalni položaj govori o sasvim drugačijoj ulozi vlasti koja je raznim pritiscima pokušavala uvesti neke promjene nabolje, ali bez većeg uspjeha. Velik porast broja invalida bio je izravna posljedica rata i država je morala nekako povesti brigu o njima. Broj ratnih invalida bio je najveći u Srbiji, gdje je osim invalida Prvoga svjetskog rata bio značajan i broj invalida iz balkanskih ratova. No i u ostalim su zemljama invalidi činili brojčano značajnu skupinu. Nastojanje države da invalidima pruži prednost pri zapošljavanju uglavnom je ostalo mrtvo slovo na papiru, a bilo je i dosta slučajeva otpuštanja onih koji su imali zaposlenje. Dok su ratni invalidi vlasti često služili kao dekor prigodom raznih manifestacija, zakone koji su im trebali pomoći da osiguraju egzistenciju izigrali su ne samo pojedinci nego i institucije vlasti.

Knjiga *Jugoslovensko međuratno društvo u mreži vlasti* Ljubomira Ž. Petrovića malena je po formatu, ali sadrži niz zanimljivih podataka, razmišljanja i zaključaka te otvaranjem brojnih pitanja daleko nadmašuje svoj fizički opseg. Stoga se na kraju ovog prikaza (iako sa zakašnjenjem) može jedino izraziti sućut kolegama iz Instituta za savremenu istoriju zbog gubitka vrijednog i darovitog znanstvenika.

ZDRAVKA JELASKA MARIJAN